

GANGDAGENE OG BEDEDAGENE.

I dette Tidsskrift har først P. K. Thorsen (V 176) og derefter G. M. Vøltz (VI 226) skrevet om Bededage og Gangdage. Navnlig det sidste Bidrag trænger til Rettelse og Supplering for at være virkelig vejledende. Jeg har tænkt, at jeg engang skulde faa skrevet en grundig Fremstilling af denne Sag. Her bliver det kun en lille Oversigt.

Gangdage er det danske Navn for Processionsdage eller Litani-dage. Det at gaa i Optog under stadig gentagne Bederaab (Kyrie eleison) var en hedensk Fromhedsform, som omvendte Hedninger beholdt som Kristne (F. J. Dölger: *Sol salutis*). Dette er blevet anvendt ved alle mulige Tider og Lejligheder, og Kyrie i Højmessens Begyndelse er maaske et Rudiment af, at man begyndte med, at Gejstligheden under Litani gik op gennem Kirken. »De galliske Gangdage« (*Litania gallicana*) er Navnet paa en særlig tre Dages Form for saadanne Bede-Optog. Hvordan Biskop Mamertus af Vienne omkring 470 kom til at begynde dem, kan man bekvemt læse i J. P. Jacobsens Oversættelse af Gregor af Tours Frankerkronike S. 142 (II. 34). Naturligvis var de ikke »processionsløse«. Disse tre Rogationsdage for Kristi Himmelfartsdag vedtoges for Frankeriget 511 og fik aabenbart hurtig stor Udbredelse i dette Rige. At de Aarhundreder senere i Aaret efter Karl den Stores Kroning ogsaa indførtes i Rom af Pave Leo III, er for saa vidt af underordnet Betydning. Da var man jo modtagelig i Rom for frankiske Skikke.

Fra deres første Begyndelse omtales det (af den samtidige Sidonius Apollinaris, *Breve* V. 14), at egentlig var disse Rogationer en fastlagt Form for tidligere mere formløse »Supplikationer« om at faa Regn eller Tørvejr. Og saa gjorde han Dagene til Fastedage, hvad Rom ikke tillod i Tiden mellem Paaske og Pintse.

Men de kristne Skikke gik aabenbart tilbage til hedenske. Man omtaler ofte et saadant Forhold som en »Snildhed« fra Kirkens Side. Det er næppe nogen historisk rigtig Karakteristik. Der forelaa simpelthen Situationer, hvori en religiøs Søgen Hjælp føl-

tes nødvendig. Ganske naturligt fjerner man da de hedenske Elementer og sætter kristelige i Stedet. Men visse Udvortesheder staaar som Vidner om Sammenhængen med Fortiden, og nogle overtroiske (d. v. s. hedenske) Forestillinger kan hænge ved og vidne om det samme.

Her gælder det Optog omkring Markerne for at sikre dem mod Uvætter. Saadanne Skikke synes brugt i hele Evropa. De latinske Forfattere kalder dem Ambarvalia efter den tilsvarende Skik i Rom, der foregik tre Dage i Træk sidst i Maj.

I Sydfrankrig er Tiden omkring Himmelfartsdag den Tid, da Sæden sætter Kærne. I de nordligere Lande er det noget efter Saatiden, da Sæden er løbet op. Begge Tidspunkter kan vel være lige egnede til Forbøn og til Beskyttelses-Foranstaltninger. Endnu er disse Optog i Brug i Frankrig, i Schweiz, i Sydtyskland, i Polen. Med Kors og Kirkefaner og Vievand, stundom med Sakramentet, omkredser man Bymarken, under Litani og Sang. Nogle Steder i Tyskland rider man, hvad maaske er noget oprindeligt, der ikke er naaet til Afskaffelse. Man har ellers en middelalderlig Forordning om, at ingen maa ride men skal gaa barfodet (Martene: *De antiquis ecclesiae ritibus*, Antw. 1764, III. 185). Det hedenske var ikke fromme Bønner men høje Raab, som hos Virgil saa hos de vendiske Bønder i Mecklenburg i det femtende Aarhundrede (Mannhardt: *Wald- und Feldkulte* I 401) og hos Skaanes Bønder i det sekstende (Kirkeh. Sml. 5 II 481; Danske Kirkelove II 13). Noget af dette hedenske er vel da fulgt med i Manererne, hvad enten den oprindelige Tanke var at kalde Hjælp til eller at skræmme Uvætter. Man kommer til at spørge, om det er Genfærd af de aabenbart ret vilde Frugtbarhedsriter med Dans og Lurblæsning og Optog, som man ser paa Helleristninger i Lycke og Ekenberg (H. Wijkmark: *Svensk kyrkohistoria* I. 48).

Vi sporer Rogationerne rundt om i de nordiske Lande under Navn af *Gangdage*. En islandsk Redegørelse fra Middelalderen læses i *Alfræði islenszk* ved Kålund I 33; jfr. Fritzner, *Ordb.* over det gl. norske Sprog I 555 f. Om Norge se A. Chr. Bang: *Den norske kirkes hist. under katol.* 242 f. Om Sverige Hilde-

brandt: Sveriges medeltid III 790. Alle Vegne forudsættes den sædvanlige Tid i Kirkeåret.

I Danmark har vi egentlig ingen tydelige Vidnesbyrd fra Jylland, men det er ret utænkeligt, at Skikken ikke skulde have været brugt der, eftersom Romerkirken foreskrev den, og den var meget levende i Østdanmark. Der findes dog ingen Ritus derfor i det slesvigske Manuale.

For Lunds Stift har vi intet Manuale bevaret, men af Frands Vormordsens ivrige Paatale kan vi skønne, at Gangdagene har været almindelige under Navnet *Korsebør*. Fra Sjællands Stift har vi Ritualet bevaret i Roskilde-Manualet fra 1513; og i Lauge Urnes Synodalstatuter fra 1517 er der Forskrifter derfor. Æde- og Drikkegilder derved forbydes, man skal spise »sobrie«, og man holder Processionerne gennem Byer, Marker og Enge med Sakramentet (Ny kh. Sml. III. 272).

Fra Fyns Stift har vi bevaret et meget rigt Ritual i et Manuale, som har tilhørt Notmark Kirke paa Als (Gl. kgl. Sml. 3453, 4°). Der er først Anvisning til at udstyre Byen og Bymarken med Kors. Der rejses først et »Hovedkors« inde i Landsbyen. I Jordhullet lægges et Blykors, som indvies med Bøn og Sang og Vievand. Saa rejses Trækorset. Man gaar videre og rejser paa lignende Maade det østlige Kors, saa det vestlige, det sydlige og det nordlige. Derpaa gaas 9 Gange rundt om Byen under Sang og med Faner, Relikvier, Røgelse og Vievand og sluttes saa med en Andagt ved Hovedkorset. Derefter følger i Bogen en Anvisning til aarlig ved Gang til disse Kors at velsigne Kors og By. Det vilde være interessant, om noget af disse Blykors kan findes.

Fra en anden Ende af Fyns Stift, fra Falster, har vi nogle Registreringer, der viser en praktisk Følge af denne Højtid, nemlig en Indtægt for Præster og Degne. Registreringen er fra ca. 1520. Indtægten kaldes *Korsemad* og synes gennemgaaende at være 1 Ost og 6 Brød af hver Gaard, stundom lidt mindre til Degnen. (Danske Magazin 5 R. VI B. 274 ff.). Der skete nemlig et Sømmenskud, som deltes mellem Præsten, Degnen og de fattige. Og derefter fulgte et større Gilde for hele Bylaget. Disse Træk gælder ikke blot Fyns Stift. Paa Sjælland har man Eksemp-

ler paa »Korsebørmad« til Præst og Degn, og Mølleren i Holløse Mølle forpligter sig 1524 til for Brugen af et Stykke Jord at »male alt Bys Malt fri uden Told og dertil give Bymændene 1 Tønde Øl hvert Aar til Korsebør« (Script. rer. Dan. IV 405).

Reformatorerne stod kritisk over for det hele Væsen, ikke mindst paa Grund af Gilderne. Luther har allerede 1519 holdt en Prædiken derom (Erlanger Udg. 2. Opl. 16,73). I Hans Tavsens Postille er der tre Prædikener »udi de Bededage, hvilke man plejer at holde og kalde Gangdage«. Men paa Nationalsynoden i København 1540 greb Biskopperne ind. Bestemmelsen gaar ud paa, at Korsebøren forandres til sin sande Brug, nemlig at der i Kirken holdes en Prædiken om Bøn, hvorefter Litaniet synges med Kollekt. Derefter sammenbringer Bønderne Gaver, som efter gammel Sædvane deles mellem Præst, Degn og Fattige. Men Markvandringen (Lustratio) skal helt aflægges (Danske Kirkelove I 159).

Efter denne Bestemmelse gik man da frem. P. Palladius søgte paa Sjælland at indskrænke Korsebøren til een Dag og skaffe den Navnet »Fattigfolksdag«. Han taler om den til Sjællands Bønder som en ny Indstiftelse. Da skal de komme til Kirke, høre Guds Ord, gaa til Sakramentet, sjunge Fredbøn etc., og siden gaa hjem hver udi sin By og lægge tilsammen til de fattige og til andre, som det kan skiftes iblandt, som de gjorde udi den ugudelige Korsbyrd (P. Palladius: Danske Skr. V 123). Andensteds omtaler han samme Sag med den Bemærkning, at »Korsbyrd« plejer at ske i Ugen efter 1. S. e. Trin. (II 317). Det er 1553. Maaske skal »plejer« forstaas saaledes, at det da var blevet Skik, at den sjællandske Fattigfolksdag holdtes ved denne Tid. At de gamle Gangdage skulde have ligget paa den Tid paa Sjælland, vilde være mærkeligt, selv om i Skaanske Kirkelov »Krydse-Uge« nævnes efter »Pingis-Uge«. Vi kan følge Dagen gennem Landemodepaamindelser. Men den er aabenbart ret snart blegnet. 1562 skal den efter Lensmandens Befaling bevares, men 1581 siges der kun: »Hvor der holdes Korsebør«. Jeg kan ikke følge Udviklingen, men i første Halvdel af 19. Aarhundrede brugtes paa Sjælland *Vaarprædiken*, især i Sognene udenfor Køben-

havn. En Vaarprædiken fra Lyngby 1824 af B. F. Rønne er trykt i Brammers Leilighedstaler I 36. Den er, vel nok tilfældigt, holdt paa 5. S. e. Paaske, der trods Vøhtz virkelig kaldtes *Dominica rogationum* eller Rogate. I Gladsakse blev Vaarprædiken ved at holdes i Dr. Kalkars Tid. C. J. Boyes: »Lidt kun det baader, at Mesteren Huset opbygger« stammer formodentlig fra en Vaarprædiken i Søllerød Kirke.

Paa Fyn fastholdtes de gamle »Korsdage« ogsaa som Bededage. 1580 ses det, at man bruger Bededage med Prædiken paa 3 Fredage straks man haver tilsaaet, og paa sidste Fredag frembærer Almisser efter god gammel Sædvane (Kallske Saml. 4°. 492). Vi ser, der nævnes i Præsters og Degnes Løn Korsemad eller Byrdpenge, og saa skal Præsten holde 3 *Sædeprædikener*. Under dette fynske Navn har en særlig Gudstjeneste holdt sig enkelte Steder til det 20. Aarhundredes Begyndelse. Vi har en Skildring fra 1800 fra Soby ved Assens. Kirken var fuld af pynkede Mænd og Koner. Deres Vogne holdt udenfor paa Gaden med Kurve, tilpakkede med Brød og Oste. Efter Gudstjenesten fremlagde hver paa et Bord i Vaabenhuset et Brød og en Ost. Præsten tog det halve, og Resten deltes mellem Degn og Fattige, en Maner, som Meddeleeren synes »har noget hos sig, som nedværdiger Religions-Læreren« (L. M. Wedels Indenlandske Reise I 67). I Dansk Kirketidende 1907 Nr. 23 har Præsten Ludvig Hertel meddelt, hvordan det til hans Tid har været i Brænderup.

Dette med Gangdage, Korsebør, Vaarprædiken, Sædeprædiken, er altsaa noget, der har levet sit eget Liv, og hvis sidste Efterkommer vel nu er død. *Vore andre Bededage* har intet andet dermed at gøre end, hvad Litanidage overhovedet har med hinanden at gøre.

Den første Begyndelse til det, der lever videre i vor saakaldte »store Bededag«, er, saa vidt jeg kan se, et Kongebrev af 2. Juli 1546 om, »at den menige Kristendoms Arvefjende Paven og hans Anhang praktisere og agte at ville indfalde udi Tyskland og andensteds, hvor Guds klare og rene Ord prædiktes og forkyndes, det at ville med Sværd og Blodstyrtning nederlægge og i Grunden fordellige«. Derfor begærer Kongen, at hver Biskop i sit Stift op-

tager nogle Bededage med Prædiken og Bøn, at Gud sligt og andre Oprør og Blodstyrning i Kristendommen naadelig afvende vil (Ny kh. Sml. III 33). Det er *den schmalkaldiske Krig*, som kaster sin Skygge forud, og Paul III og Karl V havde jo disse Planer. Der er vistnok derefter nogle Aars Mellemrum, men fra 1551 udskrives regelmæssige Bededage, 3 i Træk, og Sjællands Biskop foreskriver Tekster dertil. Saadanne udskreves ogsaa i Christian den Femtes Tid, sidst 8. Marts 1684. Saa udskrives ved Forordning 27. Marts 1686 en ekstraordinær almindelig Bods- og Bededag med alle de strenge Bestemmelser om Stormklokkeringning, Faste, lukkede Porte og Kirkegang. Fortalen til Forordningen er meget karakteristisk for Tiden.

Naar denne Bededag blev lagt paa 4. Fredag efter Paaske, er det aldeles uden Sammenhæng med den gamle Korsebør-Uge. Det fremgaar af et Brev fra Biskop Bagger til hans Kolleger. Han vidste ingen bekvemmere Tid. »Thi enddog den indfalder i Bondens bedste Pløje- og Sæde-Tid, saa kan det dog lidet hindre for een Dag, om det ellers til Hinder skulde udlægges. Tilmed var ingen belejliger Tid *for hans Majestæt selv*, som gerne ved den Tid om Aaret gør enten een eller anden Rejse, og vilde dog bedst forrette samme Devotion her, førend han rejste». (Kh. Sml. 4 II 169). Grunden til Valget af Dag er altsaa Christian den Femtes Rejse-Sæson.

Naar Dagen populært kaldes »store« Bededag, kommer det af, at hver Fredag var Uge-Bededag i Købstæderne, og den første Onsdag i Maaneden var Maanedes-Bededag i Landsognene (i Anekserne den anden). Disse hed ordinære Bededage og var ikke udstyrede saa pompøst som den ekstraordinære, hvorfor denne blev den store.

De ordinære Bededage stammer fra en Forordning af Christian den Fjerde 9. Februar 1631. De bunder ogsaa i Religionskrigenes Angst, i Trediveaarskrigen. 26. Sept. 1626, altsaa efter Slaget ved Lutter am Barenberg, udstedte den udvalgte Prins en Forordning om saadanne Bededage i Krigens Tid. Tillige befalede Husandagt (Husbøn). Saa kom Wallenstein og efter ham Freden i Lybek 1629 med Takkefest i Kirkerne, hvorefter Kon-

gen forlangte Biskoppernes Betænkning om, hvordan det skulde forholdes i Fremtiden med de indførte Bededage. Resultatet blev den nævnte endelige Forordning, og i dens Ordlyd gaar igen, hvad der blev sagt i den første: »Dernæst er det at befrygte, at ligesom Guds rette, rene og saliggørende Ord bliver i denne Tid Dag efter anden hele Riger, Lande og mange Tusinde Mennesker betaget, forment og frarøvet, at os den samme bedrøvelige Straf vil overgaa, med mindre vi taknemmelige rette vort Liv og Levned efter Guds Ord«. Forordningen om Husbønner var blevet indskærpet 1630 og blev det paany 1631 (Danske Kirkelove III Numrene 125, 149, 152, 157, 168, 169). De ordinære Bededage er siden gaaet af Brug. Der er jo kommet saa meget andet i Stedet.

Det afgørende Stykke i alle Bededagene var *Litaniet* med en Række tilhørende Kollektor, som der kunde vælges iblandt. Og Litaniet var saa populært, at det kneb at faa Folk til at respektere Præstens Parter deri. De vilde synge det hele med.

P. Severinsen.

FORENINGSMEDDELELSER.

Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Sønderborg den 8—10. Juni 1928.

Efter Indbydelse fra Bestyrelsen for Amtsmuseet i Sønderborg blev Aarsmødet for 1928 holdt i Sønderborg. Museumsbestyrelsens Formand, Amtmand *Lundbye*, og efter hans Bortrejse, Postmester *Ræder*, tog sig af den praktiske Ordning af Mødet. Museumsbestyrelsen blev ved dette Arbejde bistaaet af Lederen af Byens Turistbureau, Redaktør *Møller* (Heimdal). Ved Velvilje fra Rektor *Hertz's* Side havde Fællesforeningen faaet Lov til at benytte Statsskolens Festsal til Repræsentantmødet og Foredragene. — Repræsentanterne ankom til Sønderborg i Løbet af Fredag Eftermiddag. For de fleste var der gennem Foreningen skaffet Kvarter paa Missionshotellet »Strand«.

Deltagere i Repræsentantskabsmødet var: *for Amtssamfundene:*